

14. ЦДАВОУ України. – Ф.Р-27. – Оп.4. – Спр.411.
15. ЦДАВОУ України. – Ф.Р-27. – Оп.4. – Спр.419.
16. ЦДАВОУ України. – Ф.Р-27. – Оп.4. – Спр.584.
17. ЦДАВОУ України. – Ф.Р-27. – Оп.5. – Спр.177.
18. ЦДАВОУ України. – Ф.Р-27. – Оп.5. – Спр.181.
19. ЦДАВОУ України. – Ф.Р-27. – Оп.5. – Спр.182.
20. ЦДАВОУ України. – Ф.Р-27. – Оп.5. – Спр.365а.
21. ЦДАВОУ України. – Ф.Р-27. – Оп.9. – Спр.272.
22. ЦДАВОУ України. – Ф.166. – Оп.8. – Спр.326.
23. ЦДАВОУ України. – Ф.559. – Оп.1. – Спр.56.
24. ЦДАВОУ України. – Ф.559. – Оп.1. – Спр.70.
25. ЦДАВОУ України. – Ф.3040. – Оп.1. – Спр.561.

Аннотація

На основании привлечения комплекса источников подано масштабность выхода из иммигрантских коллективов, осуществлен объективный анализ мотивов выхода и прослежена эволюция отношения большевистского руководства к данной тенденции.

Ключевые слова: иммигрантские коллективы, причины выхода из коммун.

Annotation

Based on the involvement of complex sources submitted the scale of the output from immigrant collectives, carried out objective analysis of motives out and traced the evolution of the attitude of the Bolshevik leadership to this trend.

Key words: immigrant collectives, reasons for leaving the communes.

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Сергій Алексєєв
(Київ)**

ДОКУМЕНТИ КРАЙОВОГО УПРАВЛІННЯ АРХІВІВ, БІБЛІОТЕК ТА МУЗЕЇВ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗЕЙНИХ УСТАНОВ НА ТЕРИТОРІЇ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ УКРАЇНА У 1942-1943 РР.

Розкрито діяльність Крайового управління архівів, бібліотек та музеїв з вивчення музейних установ на території Рейхскомісаріату Україна. Проаналізовано зміст

документів, що віддзеркалюють результати досліджень музейних установ співробітниками Крайового управління.

Ключові слова: музей, музейний експонат, краєзнавчий музей, природознавчий музей, Крайове управління, Рейхскомісаріат Україна, Друга світова війна.

Питання історії та діяльності установ культури за часів німецько-фашистської окупації вже давно перебувають в полі зору дослідників Другої світової війни. В останні роки дослідження цих питань значно активізувалося, завдяки розсекреченню та введенню до наукового обігу відповідних документів німецької окупаційної влади. При цьому серед наукового доробку фахівців з історії Другої світової війни значне місце посідають праці з історії вивчення нацистської політики по відношенню до культурних цінностей, що залишились на окупованих східних територіях. Чимала кількість студій присвячена діяльності нацистських установ та організацій, які здійснювали контроль за установами культури, музеями, архівами, бібліотеками та несли відповідальність за їх подальшу долю [1;2;3;4;5;6;7;8].

Значна кількість наукових досліджень присвячена вивченню таких відомих нацистських організацій та підрозділів, як Оперативний штаб Рейхсляйтера Розенберга та зондеркоманда СС фон Кюнсберга [1;3;4;7;8;9;10;11]. В більшості праць розглядаються вищезгадані організації як суб'єкти, основною діяльністю яких було переміщення культурних (в тому числі музейних) цінностей та вивезення їх за межі України. Лише в декількох працях функціонування цих організацій розглядається під іншим кутом зору [12;13;14].

Діяльність Крайового управління архівів, бібліотек та музеїв при Рейхскомісаріаті України, як організації, що контролювала майже всі культурні цінності на території Рейхскомісаріата Україна, вивчена значно менше [15;16].

Поза увагою дослідників залишилась діяльність Крайового управління в галузі вивчення музейних установ, що знаходились на території генеральних округів Рейхскомісаріату Україна, з метою з'ясування їх стану, складення характеристик колекцій та фондів, виявленню втрат цих музеїв внаслідок воєнних дій, евакуації на схід та пограбування німецькими установами, підрозділами та організаціями вже в окупаційний період.

Таким чином, актуальність даної розвідки обумовлюється необхідністю здійснення аналізу та залучення до наукового обігу відповідних документів архіву Крайового управління архівів, бібліотек та музеїв при Рейхскомісаріаті України. Це сприятиме більш

глибокому вивченню джерельної бази з діяльності Крайового управління, а також дослідженню історії установ культури на території РКУ за часів німецької окупації.

Виходячи з цього, метою цієї статті є аналіз документів Крайового управління, які є джерелами з історії дослідження німецькими спеціалістами музейних установ на території Рейхскомісаріату Україна.

Крайове управління архівів, бібліотек та музеїв (Landesverwaltung der Archive, Bibliotheken und Museen) було створено згідно з Наказом Рейхскомісара України від 07 грудня 1942 р. (№ II с 2483) з метою забезпечення «єдиного керівництва та адміністративного керування архівом Рейхскомісаріату України та Крайовими архівами, бібліотеками та музеями» [17]. Одночасно цим самим наказом було зафіксовано рішення про створення системи крайових бібліотек, архівів та музеїв, при цьому офіційно визначеною метою створення системи крайових музеїв було «збирання та впорядкування культурних цінностей країни, важливих та цікавих для музейних цілей та наукових досліджень» [17, арк. 74зв.].

Таким чином, всі музейні цінності та фонди, які, на думку окупаційної влади, мали цінність для подальшого дослідження та використання в інтересах німецького управління «Східним простором», повинні були зберігатись, впорядковуватись та досліджуватись у відповідних крайових музеях у кожному генеральному окрузі Рейхскомісаріату Україна.

Незважаючи на те, що через певні обставини із запланованої системи крайових музеїв було створено лише Крайовий музей Києва та прийнято рішення про створення Крайового природознавчого музею у Києві, фахівці Крайового управління, починаючи з весни 1943 р. доклали багато зусиль для дослідження стану музейних установ, що знаходились на території генеральних округів Рейхскомісаріату Україна та для складення характеристик їхніх колекцій та фондів. Задля виконання цих завдань німецькі фахівці здійснювали службові відрядження в різні міста України та проводили інспектування відповідних місцевих музейних установ.

Результати цих досліджень було зафіксовано у вигляді відповідних звітних документів, які зберігаються в справах Крайового управління архівів, бібліотек та музеїв у фонді 3206 «Рейхскомісаріат України, м. Рівне» ЦДАВО України, причому більшість з них знаходиться серед документів групи «Музеї». Крім них, архівні справи Крайового управління містять також документи, в яких відбилися результати досліджень музейних установ, здійснених до створення Крайового управління. Останнє пояснюється тим, що протягом усього часу фактичного існування Рейхскомісаріату Україна органи його цивільної адміністрації також приділяли увагу питанням дослідження музейних установ

на території генеральних округів РКУ, а також накопиченню інформації про ці музейні установи, що була зібрана внаслідок роботи інших нацистських установ та організацій.

Тому в справах Крайового управління можна віднайти не тільки результати досліджень музейних установ, виконаних спеціалістами Крайового управління протягом 1943 р., але й більш ранні звіти про роботу інших підрозділів.

При цьому слід зазначити, що отримання відомостей про поточний стан музейних установ та характеристик їхніх фондів мало за мету не тільки забезпечення обліку музейних фондів, але й підготовку бази для повної реорганізації музейної справи в Україні в майбутньому. Про це свідчить «Меморандум стосовно структури музейної справи в Україні», який відбиває наміри та містить основні принципи з реорганізації музейних установ та музейної справи в Україні [18].

Документи, що містять результати досліджень стану музейних фондів, які були здійснені співробітниками Крайового управління в 1943 році, складаються з оглядових листів, доповідей про стан їх збереження та звітів про відрядження (керівника Крайового управління доктора Вінтера, майбутнього керівника Крайового природознавчого музею доктора Матіле, державного архівного радника доктора Бейнса, державного архівного радника доктора Лацке та ін.). Серед них заслуговують на увагу три витяги з великого оглядового листа доктора Вінтера від 27.05.1943 р. стосовно стану справ архівів, бібліотек та музеїв [19]. Ці витяги стосуються стану музеїв в Херсоні, Миколаєві та Дніпропетровську та адресовані, відповідно, Генералкомісарам Генеральних округів Миколаїв та Дніпропетровськ.

Витяг про музеї в Херсоні [19, арк. 2] стосується стану двох установ - Художнього та Зоологічного музеїв. Зафіксовано незадовільний стан колекції Художнього музею, який зазнав пограбування після залишення м. Херсон радянськими військами та залишки колекцій якого знаходяться в доісторичному музеї. Також документ містить вказівки про те, що оскільки серед залишків експонатів Художнього музею є декілька цінних картин (зокрема, відомого російського художника І.І. Шишкіна), то є сенс провести заходи з розшуку зниклих експонатів. Якщо ж виявиться, що зниклі експонати вилучені німецькими службами – необхідно встановити контроль за станом зберігання цих картин та оформити передання їх у тимчасове користування відповідним чином. Стосовно Зоологічного музею Херсона – у документі відзначається наявність цінних орнітологічних екземплярів та багатой ботанічної колекції.

Витяг про музеї в Миколаєві [19, арк. 3] стосується стану Історичного та Природничо-історичного музеїв. Фонди обох музеїв оцінено як неоднорідні, не дуже

значущі та цінні. Запропоновано в майбутньому об'єднати Історичний музей, Картинну галерею та Природознавчий музей в єдиний міський або краєзнавчий музей.

Найбільш змістовним є витяг про стан музеїв Дніпропетровська [19, арк. 6], в якому висвітлені експозиції Художнього музею та Зоологічного музею при університеті. В документі зазначено, що практика вилучення експонатів і навіть меблів для користування німецькими службами та установами досягла такого розмаху, що «про цінність художнього музею ... не можна скласти більше жодного уявлення» [19, арк. 6].

Беручи до уваги, що серед експонатів Художнього музею були цінні екземпляри, доктор Вінтер надає Генералкомісару Дніпропетровська рекомендації стосовно методів контролю за експонатами, які знаходяться в тимчасовому користуванні (система розписок, яка повинна оновлюватись кожні 9 місяців, постійний контроль за збереженням наданих в користування експонатів, розслідування випадків втрат предметів мистецтва тощо).

Адресування цих витягів Генералкомісарам генеральних округів Миколаєва та Дніпропетровська, очевидно, пояснюється тим, що кожен з витягів містить рекомендації, які надавалися доктором Вінтером для взяття під контроль музейних цінностей та припинення безвідповідального вилучення музейних фондів місцевими німецькими установами.

Ще одне згадування про ситуацію з масовим вилученням німецькими установами музейних експонатів Миколаєва та Дніпропетровська міститься в листі доктора Вінтера до Рейхскомісара України від 28.05.1943 р. [20]. У листі зафіксовано незадовільне ставлення до експонатів з боку німецьких окупаційних установ та пропонуються методи контролю за збереженням художніх колекцій.

Уявлення про стан музеїв в Миколаєві, Херсоні та Дніпропетровську доповнюється завдяки звіту доктора Матіле про зоологічні інститути в цих містах [21].

У звіті характеризуються Природничо-історичний музей в Миколаєві (описано стан, дана характеристика та проведена систематизація фондів, які складають експозицію музею), Природознавчий музей в Херсоні (міститься характеристика деяких колекцій; повна оцінка ускладнена через те, що багато екземплярів ще не розпаковано) та Зоологічний музей у Дніпропетровську (описані певні колекції, зазначено про необхідність розпакування експонатів).

Музейні колекції Дніпропетровська (а саме – ентомологічна колекція Інституту захисту рослин в Синельникові) також згадуються у звіті доктора Матіле про службове відрядження в Черкаси та Дніпропетровськ з 27.07.1943 р. по 05.08.1943 р. [22].

Стосовно стану музеїв у Черкасах, у звіті про відрядження йдеться лише про Черкаський краєзнавчий музей. Він цікавив доктора Матіле з огляду на вивезення до Києва експонатів, які становлять неабияку наукову цінність, як, наприклад, орнітологічна колекція професора Орлова.

Також результати дослідження краєзнавчого музею у Черкасах викладено в іншому звіті доктора Матіле від 15.06.1943 р. [23]. Не дивлячись на те, що Черкаському музею присвячено зовсім небагато місця, проте охарактеризовано відділ природознавства (орнітологія, палеонтологія, мінералогія), культурно-історичний відділ та відділ етнографії (ткацтво, вишивка, вироби з дерева та соломи).

Дещо більше уваги присвячено в цьому звіті Полтавському краєзнавчому музею. Наведено відділи музею: природознавчий, геологічний, доісторичний, історичний та народного мистецтва. Експозиції цих відділів оцінено як «дуже гарні та добре впорядковані» [23]. Відзначено багату колекцію античних знахідок, пам'ятки часів Полтавської битви, картини та килими. В природознавчому відділі окремо зазначено про превалювання експонатів пташиного світу, хоча різнобічно представлена і фауна.

Більш розгорнута характеристика Черкаського краєзнавчого музею дана в звіті архівного радника доктора Лацке про стан архівів, бібліотек та музеїв у Черкасах від 02.09.1943 р. [24].

Незважаючи на те, що основну увагу доктор Лацке приділив бібліотекам та архівам Черкас, в його звіті описано стан будівлі музею, внутрішнє розташування експозицій та їхній перелік (доісторичні, археологічні, культурно-історичні, зоологічні, аграрно-наукові, церковні та експозиція народного мистецтва). Відзначено велику цінність експонатів доісторичних часів та зоологічної колекції та зроблено висновок, що «... музей пропонує добрий екскурс в минуле та в краєзнавчу культуру своєї області» [24].

Крім стислої характеристики музейних фондів, у звіті також характеризується особа керівника музею Г.Л. Тустановського та наводиться перелік необхідних заходів із забезпечення подальшої діяльності музею як в господарському плані, так і стосовно повернення частини музейних фондів, що були евакуйовані радянським урядом до Полтави.

Заслуговує на увагу також й звіт доктора Вінтера від 03.06.1943 р. про відрядження до Житомирського музею [25]. У звіті дано короткий опис фондів музею, зокрема відділу мистецтва (описано близько 1000 картин, з яких постійно експонувалося 400, головним чином картини німецьких, французьких та польських майстрів; колекція порцеляни та бронзи). Також охарактеризовано природниче зібрання з гербарієм та численними

таксидермічними експонатами; згадуються історико-археологічний та етнографічний відділи (близько 10 000 виставкових зразків), геологічний відділ (8 000 експонатів). Наприкінці звіту доктор Вінтер відзначає, що наразі стан музею є незадовільним і відповідальність за це несе німецька влада; підкреслює, що такий стан речей може дати привід для небажаної критики з боку місцевого населення. З огляду на це підсумовується, що необхідна якнайшвидша реконструкція музею та забезпечення його належними приміщеннями.

Серед документів групи «Музеї» Крайового управління зберігається розгорнутий звіт про стан Бердичівського історико-краєзнавчого музею [26]. Звіт складено директором Бердичівського музею, архіву та бібліотеки Б. Куткіним та надіслано до Крайового управління Гебітскомісаром Бердичева 23.07.1943 р. [27]. У ньому викладено історію створення музею, дано характеристику всім його відділам (Природничий, Археологічний, Історичний, Етнографічний, Єврейський, Політехнічний та Революційний), описано втрати музею під час війни внаслідок бойових дій (залишилось лише 3 відділи: Природничий, Історико-Археологічний та Етнографічний). Цікавою є інформація про неодноразове відвідування та тимчасову роботу в музеї німецьких вчених. Серед останніх, що дали цінні поради щодо забезпечення діяльності музею, фігурують імена професора Ноймана та доктора Янкуна. Звіт завершується описанням стану будівель музею та рекомендаціями стосовно його подальшої роботи.

У звіті державного архівного радника доктора Байнса про відрядження до Вінниці, Кам'янця-Подільського та Проскурова на початку червня 1943 р. [28] побіжно згадуються місцеві музеї цих міст, однак і ця незначна інформація має неабияку джерельну цінність. Так, стосовно музею у Вінниці зазначено, що його збудовано за типовою схемою українських краєзнавчих музеїв, його фонди мають велику кількість картин та інших предметів мистецтва, які, ймовірно, потрапили сюди із замків подільських дворян. Щодо музею на Турецькій горі в Кам'янці-Подільському відзначено, що він був пограбований угорськими військами у 1941-1942 рр. і нині він містить лише незначні залишки колись багатого фонду. Про музей у Проскурові зазначається, що він також є традиційним краєзнавчим музеєм, проте знаходиться ще на стадії свого формування [28].

Окрему категорію відомостей про стан музейних установ становлять документи, складені до кінця 1942 р. – тобто до утворення Крайового управління архівів, бібліотек та музеїв. Саме до цієї групи відноситься більшість документальних джерел, що містяться в справах групи «Музеї» Крайового управління архівів, бібліотек та музеїв та характеризують музеї Києва. У непоодиноких випадках ці документи було складено

підрозділами Оперативного штабу Розенберга, що, ймовірно, можна пояснити тим, що вони розпочали дослідницьку роботу в музейних установах Києва раніше, ніж ці установи було передано під юрисдикцію Генералкомісара Києва. При цьому деякі копії цих документів зберігаються у справах групи «Музеї» Крайового управління архівів, бібліотек та музеїв.

Так, серед документів групи «Музеї» компактно містяться оглядові матеріали та аналітичні розробки, присвячені Музею західноєвропейського та східноєвропейського мистецтва, Музею Російського мистецтва, Українському музею, музеям та колекціям Києво-Печерської Лаври (а саме: Центральному історичному музею, Центральному антирелігійному музею, Центральному музею-театру, колекції чеканки та ін.), а також таким пам'яткам архітектури та мистецтва, як Андріївська церква, Десятинна та Михайлівська церкви, Видубицький монастир, Володимирський та Софіївський собори, Золоті ворота, Церква Спаса-на-Берестові, Кирилівська церква [29]. Ці матеріали зберігаються у машинописних копіях, де не зазначена дата та місце складання документу, його авторство тощо.

Оригінальним документом, що послужив першоджерелом для копіювання, є примірник «Звіту з мистецтва та культури України» доктора Манса, датований груднем 1941 р. [30].

Отже, оглядові матеріали та аналітичні записки, присвячені музеям та пам'яткам архітектури та мистецтва Києва, що зберігаються у справах групи «Музеї» є вибірковими копіями аналітичних розробок підрозділів Оперативного штабу Розенберга (грудень 1941 р.).

Серед більш пізніх документів про стан музейних установ, що були складені до утворення Крайового управління архівів, бібліотек та музеїв, можна виокремити «Звіт про розвиток та сучасний стан Українського художнього музею в Харкові», (травень 1942 р.) [31], «Звіт про відрядження до Києва проф. Грюнберга» (червень 1942 р.) [32] та «Замітки щодо відрядження до Києва доктора Вінтера» (липень 1942 р.) [33].

У «Звіті про розвиток та сучасний стан Українського художнього музею в Харкові» відображено історію виникнення музею та формування його фондів, а також подано характеристику не тільки всіх чотирьох відділів музею (західноєвропейського мистецтва, українського мистецтва, східного мистецтва та відділ гравюр), але й колекцій, що входять до складу кожного з відділів.

Найбільш розгорнуту та докладну характеристику надано експонатам відділу західноєвропейського мистецтва та відділу гравюр. Наведено перелік найкращих картин

художників – представників шкіл німецького, голландського, італійського, фламандського, французького, іспанського живопису.

У «Звіті про відрядження до Києва проф. Грюнберга» стисло описано Музей доісторичних часів та ранньої історії, а також Західноєвропейський та Східноєвропейський музеї.

В «Замітках щодо відрядження до Києва доктора Вінтера» відображений стан колекцій Західноєвропейського та Східноєвропейського музеїв. Наводяться дані про те, яку кількість картин було вилучено з цих музеїв для потреб німецьких установ, наводиться перелік самих установ, в користування яких було надано картини.

Окрему увагу приділено історії Софійського собору. Зазначено, що його цінність полягає в тому, що він є визначною пам'яткою «про германське походження варязького князя та його спадкоємців», а також через «цінні мозаїки та фрески, які частково представляють собою очевидні германські життєписи». Зроблений висновок, що Софійський собор є важливим пам'ятником історії германської культури [33].

Стосовно звітів та інших документів про дослідження стану Київських музеїв у період після заснування Крайового управління архівів, бібліотек та музеїв, треба зазначити, що на цей час керівництво КУАБМ, вочевидь, вже мало досить чітке уявлення про стан Київських художніх музеїв, оскільки вони були передані під юрисдикцію Генералкомісара Києва ще на початку 1942 р. Тому починаючи від 1943 р. документальні джерела про стан Київських музеїв та їхніх фондів є звітами про поточну діяльність цих музеїв за певний проміжок часу.

Таким чином, аналіз вищенаведених документів дозволяє дійти висновку про те, що дослідження музейних установ, які перебували на території генеральних округів Рейхскомісаріату Україна, виявлення їх стану, складення описів та характеристик фондів та колекцій було важливою складовою музейного напряму діяльності Крайового управління архівів, бібліотек та музеїв.

Основою метою проведення цих досліджень було отримати дані про наявність чи відсутність цінних музейних зібрань на території Рейхскомісаріату Україна, а також виробити шляхи збереження цих експонатів для майбутніх планів та потреб німецького уряду.

Отже, відповідні документи, в яких відбилися результати цих досліджень, а саме оглядові листи, доповіді про стан музейних фондів та звіти про відрядження з метою дослідження музейних установ є цінним джерелом для дослідників діяльності Крайового управління архівів, бібліотек та музеїв, оскільки висвітлюють важливий аспект діяльності

цієї установи в музейній галузі.

Джерела та література

1. Кашеварова Н. Г. Архівний фонд Оперативного штабу рейхсляйтера Розенберга як джерело з історії політики нацистів у галузі культури / Н. Г. Кашеварова // Документознавство, бібліотекознавство, інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : зб. матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17–18 травня 2005 р.). – К., 2005. – С. 207–209.
2. Грімстед Кеннеді П. Нищення українських музеїв, архівів, бібліотек у роки Другої світової війни / Патриція Грімстед Кеннеді, Геннадій Боряк // Пам'ятки України. – 1994. – Ч. 3–6. – С. 92–105.
3. Грімстед Кеннеді П. Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: Винищення архівів, бібліотек, музеїв / Патриція Грімстед Кеннеді, за участю Г. Боряка. – 2-е вид. – Л. : Фенікс, 1992. – 119 с.
4. Хартунг У. «Спецкоманда Кюнсберга» [Электронный ресурс]: Вывоз культурных ценностей из СССР / Ульрике Хартунг // Военные трофеи : междунар. бюллетень. – 1996. – № 2. – Режим доступа : http://spoils.libfl.ru/spoils/rus/spoil2_3.html#6
5. Коваль М. Пограбування та знищення фашистськими загарбниками музейних, архівних та бібліотечних цінностей України (1941–1944) / М. В. Коваль // Повернення культурного надбання України : проблеми, завдання, перспективи. – К., 1996. – Вип. 6. – С. 34–42.
6. Пелькіна Л. Евакуація і грабунок: Київські мистецькі цінності під час війни / Л. Пелькіна, М. Факторович // Пам'ятки України. – 1994. – № 1–2. – С. 111–119.
7. Себта Т.М. Українські музеї під час окупації в роки Другої світової війни: (Огляд архівних матеріалів) / Т. М. Себта // Повернення культурного надбання України : проблеми, завдання, перспективи. – К., 1996. – Вип. 6. – С. 130–137.
8. Плахтій І. С. Пограбування німецькими загарбниками музеїв, архівів і бібліотек Харкова в 1941–1943 рр. / І.С. Плахтій // Вісник Харків. держ. акад. культури : зб. наук. праць. –Х., 2001. – Вип. 4. – С. 126–132.
9. Кашеварова Н. Г. Деятельность зондерштаба “Наука” Оперативного штаба рейхсляйтера Розенберга по конфискации ценностей научных учреждений Украины (1941–1943) / Н. Г. Кашеварова // Библиотеки национальных академий наук : проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теор. сб. / редкол. А. С. Онищенко (пред.) [и др.]. –К. : НБУВ, 2005. – Вип. 3. – С. 298–316.
10. Кашеварова Н. Г. Діяльність зондерштабу “Фольклористика” у період нацистської окупації України 1941–1944 рр. / Н. Г. Кашеварова // Документознавство, бібліотекознавство, інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : зб. матер. 3-ї міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–18 травня 2006 р.). – К., 2006. – С. 213–214.
11. Кашеварова Н. Г. Діяльність робочої групи «Харків» Оперативного штабу Розенберга з вивезення бібліотечних фондів у період нацистської окупації України / Н. Г. Кашеварова // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. – 2005. – № 2. – С. 37–45.

12. Кашеварова Н. Г. Документи Оперативного штабу рейхсляйтера Розенберга як джерело з історії вивчення нацистами окупованих східних територій (1941–1944): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Кашеварова Наталія Григорівна. – К., 2008. – 293 арк.

13. Кашеварова Н. Г. «Більшовицький експеримент» як об'єкт вивчення Оперативним штабом рейхсляйтера Розенберга окупованих східних областей в період Другої світової війни / Н. Г. Кашеварова // Сторінки воєнної історії України. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 117–129.

14. Кашеварова Н. Архівні джерела з історії науково-дослідної діяльності Оперативного штабу рейхсляйтера Розенберга на території окупованих країн під час Другої світової війни / Н. Кашеварова // Студії з архівної справи та документознавства / Держкомархів України. УНДІАСД ; редкол. : І. Б. Матяш (гол. ред.) [та ін.]. – К., 2007. – Т. 15. – С. 44–50.

15. Себта Т. М. Крайове управління архів, бібліотек і музеїв при Райхскомісарі України: історичний нарис / Т. М. Себта // Архіви України. – 2009. – № 3-4. – С. 111-127.

16. Дубик М. Г. Схема справ Крайового управління архівами, бібліотеками та музеями при Рейхскомісаріаті України (1944 р.) / М. Г. Дубик // Архіви України. – 1995. – № 1–3. – С.35–41.

17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.8. – арк. 74зв.-75.

18. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.4. – Арк.640-642.

19. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.12. – Арк.2,3,6.

20. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.3. – Арк.173.

21. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.12. – Арк.4.

22. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.12. – Арк.222,223.

23. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.1. – Арк.413.

24. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.1. – Арк.372.

25. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.12. – Арк.226.

26. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.12. – Арк.232-234, 235-237.

27. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.12. – Арк.231.

28. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.8. – Арк.554.

29. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.12. – Арк.13-68.

30. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.4. – Арк.492-508.

31. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.4. – Арк.421-422.

32. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.4. – Арк.445-446.

33. Там само. – Ф.3206. – Оп.5. – Спр.4. – Арк.645.

Аннотація

Раскрыта деятельность Краевого управления архивов, библиотек и музеев по изучению музейных учреждений на территории Рейхскомиссариата Украина. Проанализировано содержание документов, отражающих результаты исследований музейных учреждений сотрудниками Краевого управления.

Ключевые слова: музей, музейный экспонат, краеведческий музей, природоведческий музей, Краевое управление, Рейхскомиссариат Украина, Вторая мировая война.

Annotation

It was find out the work of Regional Administration of archives, libraries and museums of the studying of museum institutions on the territory Reich Commissariat Ukraine. It was analyzed the content of documents which reflect the results of research of museum institutions by the personnel of Regional Administration.

Keywords: museum, museum object, local history museum, nature history museum, Regional Administration, Reich Commissariat Ukraine, the Second World War.

Ольга Берендєєва
(Київ)

**ДІЯЛЬНІСТЬ АГРАРИСТСЬКИХ І КОМУНІСТИЧНИХ ПАРТІЙ
КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ
НА ПОЧАТКУ ХХ ст.: АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА**

В статті розглядається джерельна база дослідження зародження та практики кооперативного руху початку ХХ ст. у країнах центрально-східної Європи (фонди архівів, документи, праці теоретиків досліджуваного періоду).

Ключові слова: політика аграрних партій, кооперативна політика комуністів, аграризм, кооперативний рух.

Відсутність спеціальних праць, присвячених компаративному аналізу особливостей розвитку кооперативного руху Центрально-Східної Європи у 20-х роках минулого століття у контексті аграристської та комуністичної доктрин суспільної модернізації, зумовлюють актуальність дослідження цієї проблеми. Водночас, реалізація відповідного завдання є можливою з огляду на достатню, хоч і не без недоліків, різноманітну джерельну базу, яка складається із архівних та опублікованих документів та матеріалів.

Метою цієї роботи є аналіз джерельної бази дослідження аграристських і комуністичних партій країн центрально-східної Європи на початку ХХ ст.

Джерельна база дослідження ґрунтується на двох основних блоках. Це – фонди російських та українських архівів та блок опублікованих матеріалів, що включає періодику досліджуваного періоду, збірки документів та праці теоретиків європейського